

MEZINÁRODNÍ TRESTNÍ SOUDNICTVÍ

KATEŘINA PŘEPECHALOVÁ

Masarykova univerzita, Právnická fakulta

Abstract in original language

Příspěvek se zabývá mezinárodním trestním soudnictvím, jeho dlouholetou tradicí, současnou situací i jeho přínosem pro svět skrze ochranu základních lidských práv a svobod. Najdeme zde i definici důležitých mezinárodních pojmů jako je genocida, zločiny proti lidskosti, válečné zločiny, agrese a popis struktury a fungování takových institucí mezinárodního soudnictví jako je Mezinárodní trestní soud, Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii, Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu a mnoho dalších.

Key words in original language

Genocida; Zločiny proti lidskosti; Válečné zločiny; Agrese; Mezinárodní trestní soud; Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii; Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu

Abstract

Report deal with an international criminal justice, its long-term tradition, present circumstances and its value for world through protection of fundamental rights and freedoms as well. We can find therein a definition of important international notions like genocide, crimes against humanity, war crimes, crime of aggression and function description and structure of these institution of international justice such as International Criminal Court (ICC), International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR) and many other.

Key words

Genocida; Crimes against humanity; War crimes; Crime of aggression; International Criminal Court; International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia; International Criminal Tribunal for Rwanda.

HISTORIE MEZINÁRODNÍHO TRESTNÍHO SOUDNICTVÍ

Vznik mezinárodního trestního soudnictví spadá do první poloviny 20. století, kdy hrůzy obou světových válek zasáhly celé národy a ovlivnili životy miliónů lidí na celém světě. Myšlenka postavit vůdce nacistického Německa před mezinárodní soud se objevila již za první světové války, když Spojenci projevili snahu potrestat zločiny a zločince první světové války. Versailleská Mírová smlouva z roku 1919 dokonce obsahovala ustanovení, články 227 až 230, na základě kterého uznala německá vláda právo spojenců potrestat válečné zločince a dobrovolně jim odevzdá obžalované z řad svých vlastních občanů. Spojencům šlo zejména o německého císaře Viléma II., který měl být souzen jako hlavní německý válečný zločinec. Ten ale našel útočiště v Nizozemí, které ho odmítlo vydat

a protože chyběl dostatečný politický tlak a zájem, k odsouzení Viléma II. nakonec nedošlo. Navíc spojenci se nakonec vzdali i původního plánu potrestat svými soudy ostatní německé válečné zločince a souhlasili se zrušením příslušných článků mírové smlouvy. Ostatní obvinění byli nakonec souzeni v Německu a jen malý počet z nich byl nakonec odsouzen k nepřiměřeně nízkým trestům. Můžeme tedy říci, že tento pokus o potrestání zločinů a zločinců první světové války ztroskotál a skončil spíše rozčarováním pro ty, kteří očekávali potrestání odpovědných osob za hrůzy a utrpení první světové války.

V roce 1928 byl podepsán Briand-Kellogův pakt, kterým došlo k opuštění války jako způsobu řešení problému, i když válka ještě nebyla výslovně prohlášena za mezinárodní zločin. Ani toto však nezabránilo vypuknutí druhé světové války.

Už během II. světové války spojenci několikrát prohlásili, že svoji chybu z roku 1918 a 1919 už znovu opakovat nebudou. A i když ne všechny státy se plně ztotožňovali s myšlenkou mezinárodního trestního soudu byla dne 8.8. 1945 v Londýně podepsána Dohoda o stíhání a potrestání hlavních zločinců Evropských zemí Osy, která byla sjednaná mezi vládou SSSR, USA, Velkou Británií a Severního Irska a prozatímní vládou Francie. V souladu se závěry Postupimské konference uzavřely členské státy protihitlerovské koalice Dohodu o zřízení Mezinárodního vojenského tribunálu k soudu s hlavními válečnými zločinci hitlerovského Německa.

Za sídlo tohoto vojenského tribunálu byl z politických i morálních důvodů vybrán Norimberk neboť zde dříve probíhaly nacistické slavnostní stranické sjezdy a byly zde také vyhlášeny norimberské zákony. V Norimberku se však konal proces výhradně s nejvlivnějšími a německými zločinci a proti dalším Němcům byly vedeny další procesy a to mimo jiné např. v Československu, Itálii, Francii, Austrálii, Japonsku a mnoha dalších.

Připomeňme si alespoň jeden z nich a to Mezinárodní vojenský tribunál pro Dálný východ se sídlem v Tokiu, který se konal v letech 1946-1948 a byl ještě rozsáhlejší než proces konaný v Norimberku. Jeho protokoly čítaly skoro 50.000 stran a na jeho závěru bylo vyneseno 7 rozsudků smrti.

NORIMBERSKÝ PROCES

Proces proti Göringovi a jeho druhům, jak byl proces původně nazýván, začal 20. listopadu 1945 v 10 hodin 30 minut. Je to první mezinárodní soud národů nad zločiny proti míru a proti lidskosti, který důsledně, v rámci svých možností, vykonal mezinárodní spravedlnost.¹ Trval 218 jednacích

¹ EČER, B. Norimberský soud. vyd. Praha: Nakladatelství ORBIS, 1946. s.380

dnů. Soud se sešel 138krát, projednal 38 000 výpovědí, protokol soudu čítá skoro 17 000 stran a bylo předloženo víc jak 4 000 dokumentů.

Soud se skládal ze čtyř soudců jmenovaných čtyřmi vítěznými velmocemi (soudce Geoffrey Lawrence, generální prokurátor Francis Biddle, Henri Donnedieu de Vabres a generálmajor Jola T. Nikitčenko), čtyř hlavních žalobců, kteří podobně jako soudci zastupovali 4 velmoci (Robert Jackson, sir Hartley Shawcross, François de Menthon, generál Roman Ruděnko), 21 obžalovaných, dalších 70 zástupců obžaloby, 22 obhájců, 40-45 tlumočnicků, asi 150-200 žurnalistů. Diváci, ani norimberští občané, nebyli do sálu vpuštěni.

Obžalovaní byli nejen jednotlivci (Martin Bormann , Karl Dönitz, Hans Frank, Wilhelm Frick, Hans Fritzsche, Walter Funk, Hermann Göring, Rudolf Hess, Alfred Jodl, Ernst Kaltenbrunner, Wilhelm Keitel, Robert Ley, Konstantin von Neurath, Franz von Papen, Erich Raeder, Joachim von Ribbentrop, Alfred Rosenberg, Fritz Sauckel, Hjalmar Schacht, Baldur von Schirach, Arthur Seyss-Inquart, Albert Speer a Julius Streicher), ale i organizace (říšská vláda, SA a generální štáb wehrmachtu, sbor vůdců NSDAP, SS, SD a gestapo).

Článek 6 Charty soudu, ujednané 8.srpna 1945, stanovil zločiny patřící do pravomoci tribunálu, jedná se o zločiny proti míru, válečné zločiny, zločiny proti lidskosti a spiknutí čili společný plán k nim.

Spiknutí: obžalovaní sledovali společný plán na dobytí neomezené moci a shodovali se v provádění dalších zločinů.

Zločiny proti míru: to jest osnování, příprava, podněcování nebo podniknutí útočné války nebo války porušující mezinárodní smlouvy, dohody nebo záruky, anebo účast na společenském plánu nebo spiknutí ku provedení čehokoli .

Válečné zločiny: to jest porušení zákonů války nebo válečných zvyklostí. Takové porušení bude v sobě zahrnovat vraždu, zlé nakládání, nebo deportaci civilního obyvatelstva z obsaženého území nebo v něm k otrocké práci, nebo pro jakýkoliv jiný účel, vraždu válečných zajatců nebo osob na moři nebo zlé nakládání s nimi, zabíjení rukojmí, plenění veřejného nebo soukromého majetku, svévolné ničení měst a vesnic, nebo pustošení neodůvodněné vojenskou nutností, nebude však na ně omezeno.

Zločiny proti lidskosti: Ze začátku se spojenci chtěli omezit na trestání německých válečných zločinců jen na případy, kdy byly porušeny tzv. "zákony a obyčeje války". Nevěděli si však rady s tou částí jednotné německé zločinnosti proti lidskosti, která nebyla těmito normami válečného práva postížena. Němci páchali zločiny s úmyslem zotročit nebo vyhubit cizí národy a rasy a vyvražďovali v Německu i mimo Německo celé vrstvy národů z důvodů rasových, náboženských, národních nebo politických. Tyto zločiny možno označit za zločiny proti humanitě, tj. proti lidskosti nebo

lidstvu jako celku. Tyto zločiny z části nebyly vůbec zločiny válečnými, neboť byly páčány dávno před válkou, bez jakékoliv souvislosti s válkou a bez formálního porušení “zákonů a obyčejů války”. Proto nakonec byly zločiny proti lidskosti definovány jako vražda, vyhlazování, zotročení, deportace nebo jiné nelidské činy spáchané proti kterémukoliv civilnímu obyvatelstvu před válkou nebo za války, nebo pronásledování z důvodů politických, rasových nebo náboženských při páčání nebo ve spojení s jakýmkoliv zločinem, který patří do pravomoci tribunálu ať s porušením nebo nikoliv, domácího práva státu, kde byl spáčan.

Díky tomu, že bylo Chartou soudu prohlášeno za zločin a jako zločin trestáno připravování a rozpoutání útočné války a také díky tomu, že do Charty byli zařazeny zvláště vyčleněné zločiny proti lidskosti, stala se Charta soudu a rozsudek Norimberského tribunálu mezníkem ve vývoji mezinárodního práva. V následujících letech vznikly další mezinárodní trestní tribunály a soudy čerpající více či méně z Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku a proto můžeme říci, že je jeho role v dějinách mezinárodního trestního práva a soudnictví nezastupitelná.

MEZINÁRODNÍ TRESTNÍ TRIBUNÁL PRO BÝVALOU JUGOSLÁVII

Konflikt, který probíhal v letech 1991 až 1995 na území bývalé Jugoslávie, představoval nejhorší krveprolití v Evropě od konce 2.světové války. Počáteční podcenění konfliktu, váhání a zjevná neschopnost dohodnout se na společném postupu značně zdiskreditovalo mezinárodní společenství států v očích veřejnosti. Nakonec po několika rezolucích ve kterých Rada bezpečnosti OSN vyjádřila své znepokojení nad zjevným porušováním mezinárodního humanitárního práva, rozhodla v rezoluci 827 (1993) o zřízení Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii.

Článek 1 Statutu Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii obecně stanovil jeho pravomoc “stíhat osoby odpovědné za vážná porušení mezinárodního humanitárního práva, spáchaná na území bývalé Jugoslávie od r. 1991, v souladu s ustanoveními tohoto Statutu. Důležitá jsou ustanovení Statutu určující jeho příslušnost *ratione materie*. Patří sem čtyři kategorie zločinů podle mezinárodního práva, definované v člancích 2 až 5 Statutu. Jejich členění se poněkud liší od norimberských kategorií, ale i od návrhu Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti a konečně i Statutu Mezinárodního trestního soudu. Hlavní rozdíl spočívá v rozdělení válečných zločinů do dvou samostatných kategorií. Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii a potvrdil princip individuální trestní odpovědnosti. Tribunál má podle článku 6 soudní pravomoc pouze nad fyzickými osobami, tedy s vyloučením právnických osob. Oficiální postavení popř. státní funkce obviněné osoby, ji nezbavuje trestní odpovědnosti, ani není ani polehčující okolností. Skutečnost, že zločin spáchal podřízený, nezbavuje jeho nadřízeného trestní odpovědnosti, pokud tento věděl nebo měl možnost vědět, že podřízený hodlá spáchat nebo spáchal takový čin, a přesto nepřijal nezbytná a rozumná opatření k prevenci či represi. Konečně ani

skutečnost, že obviněná osoba jednala na rozkaz vlády nebo nadřízeného, nezbavuje trestní odpovědnosti, ale může být považována za polehčující okolnost.²

Za jedno z nejdůležitějších ustanovení je třeba považovat článek 9, který stanovil při konkurenční jurisdikci Mezinárodního tribunálu a vnitrostátních soudů prioritu Mezinárodního tribunálu.

Pokud jde o organizaci a složení Mezinárodního tribunálu, tvoří je především senáty složené z 11 nezávislých soudců, volených na čtyřleté období Valným shromážděním z užšího seznamu vybraného Radou Bezpečnosti OSN. Soudci zasedají v tříčlenných soudních senátech a pětičlenném odvolacím senátu. Dalším samostatným orgánem Tribunálu je prokurátor jmenovaný Radou bezpečnosti, který řídí Úřad prokurátora, složený z potřebného počtu kvalifikovaných zaměstnanců. Posledním orgánem je Kancelář, která zajišťuje administrativní služby Tribunálu. Náklady na činnost Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii jsou hrazeny z řádného rozpočtu OSN. Jeho sídlem je nizozemský Haag.

Mezi nejznámější patří případ Tadić, ve kterém byla projednávána sama kompetence soudu, a případ Blaškić, ve kterém byla diskutována pravomoc tribunálu vůči státům při získávání důkazů.

MEZINÁRODNÍ TRESTNÍ TRIBUNÁL PRO RWANDU

Druhým ad hoc zřízeným tribunálem je Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu. Byl zřízen necelý rok po svém předchůdci Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii, a to na základě rezoluce Rady bezpečnosti OSN 995 (z 8.11.1994), s výlučným úkolem “soudit osoby odpovědné z činů genocidy a dalších závažných porušení mezinárodního humanitárního práva, spáchaných na území Rwandy, a rwandské občany odpovědné z takových činů a porušení spáchaných na území sousedních států mezi 1. lednem a 31. prosincem 1994.” Rada bezpečnosti tak reagovala na masové vraždění, k němuž došlo v roce 1994 během ozbrojených střetů v občanské válce ze strany extremistů z kmene Hutů, posílených prezidentskou gardou, vojskem a policií, proti menšinovým Tutsiům i umírněným Hutům. Tyto činy byly páčány nejen na vlastním území Rwandy, ale i na území sousedních států, kam se mnohé oběti přechaly. Konflikt si vyžádal přes půl milionu mrtvých a na 2 miliony uprchlíků. Statut Mezinárodního tribunálu pro Rwandu vykazuje mnohé

² Statute of the International Tribunal for the former Yugoslavia z ŠTURMA, P. Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva. Praha: Karolinum, 2002, s.309

shodné znaky se svou starší předlohou (Statut tribunálu pro bývalou Jugoslávii), ale zároveň i některé podstatné odlišnosti. Stejný je způsob vzniku, časově a místně omezená jurisdikce obou tribunálů a obdobná je i dokonce organizační struktura, rozdílné je ovšem vymezení zločinů, které je tribunál oprávněn trestat³.

Mimo tyto dva mezinárodní trestní tribunály, které by si jistě zaslouhovaly větší prostor a detailnější rozbor v mém článku, existovaly později i další mezinárodní soudy, tribunály či senáty zabývající se mimo jiné porušováním mezinárodního humanitárního či válečného práva, jako např. Zvláštní soud pro Sierra Leone, Zvláštní soudní panely na Východním Timuru, Mimořádné soudní senáty v Kambodži nebo Irácký zvláštní soud pro zločiny proti lidskosti. Nejdůležitější ze všech je ale Mezinárodní trestní soud v Haagu, k jehož vzniku jsme celé dvacáté století směřovali.

MEZINÁRODNÍ TRESTNÍ SOUD

Jak již bylo zmíněno výše, první návrhy na vytvoření stálého mezinárodního trestního soudu byly již v meziválečném období, reálně však mezinárodní společenství přistoupilo k vytvoření takového soudního orgánu až po skončení studené války, umocněno zkušenostmi z první poloviny devadesátých let 20. století. Jako způsob ustavení soudu nebyla zvolena rezoluce Rady bezpečnosti OSN, nýbrž otevřená multilaterální mezinárodní smlouva Římský statut Mezinárodního trestního soudu. Přestože toto představuje určitý zásah do státní suverenity, státy se mohou svobodně rozhodnout, zda tuto mezinárodní smlouvu ratifikovat a tím přijmout jurisdikci soudu.

Římský statut zřizuje Mezinárodní trestní soud, který je stálou institucí a je nadán jurisdikcí nad osobami, které se dopustí nejzávažnějších zločinů, kterými je dotčeno mezinárodní společenství jako celek a jež jsou uvedeny ve Statutu, přičemž jeho jurisdikce je komplementární vůči národním trestním jurisdikcím. Soud má sídlo v Haagu, v případě potřeby ale může zasedat i mimo území Nizozemí. Soud je nadán mezinárodněprávní subjektivitou.

V rámci úpravy věcné příslušnosti Soudu pak taxativně vyjmenovává a dále konkretizuje jednotlivé zločiny, které pod jeho jurisdikci spadají a také upravuje časovou, územní a osobní příslušnost Soudu. Rovněž je zde zakotvena právní zásada *ne bis in idem*. Následně Statut upravuje obecné

³ Statute of the International Tribunal for Rwanda z ŠTURMA, P. Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva. Praha: Karolinum, 2002, s.309

zásady jako *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege, in dubio pro reo*, zákaz retroaktivity a zákaz použití analogie v neprospěch obviněného a individuální trestní odpovědnost. Zločiny spadající do jurisdikce Soudu jsou nepromlčitelné a subjektivní stránka je obecně stanovena tak, že jednání pachatele musí být úmyslné a vědomé. Článek 26 upravuje zákaz zohledňování veřejné funkce. Orgány soudu jsou předsednictvo, odvolací úsek, projednací úsek, přípravný úsek, úřad žalobce a kancelář. Smluvní strany Statutu se zavazují, že budou poskytovat plnou součinnost při vyšetřování a stíhání zločinů spadajících do jurisdikce Soudu. Soud může rovněž vyzvat stát, který není smluvní stranou Statutu, aby poskytl pomoc na základě *ad hoc* ujednání. Trest odnětí svobody bude vykonán ve státě určeném Soudem ze seznamu států, které Soud uvědomily o své ochotě přijímat odsouzené. Výdaje Soudu a Shromáždění smluvních stran, včetně jeho Výboru a podřízených orgánů, jsou hrazeny z prostředků Soudu. Ty jsou tvořeny z vyměřených příspěvků smluvních stran a prostředků poskytnutých OSN⁴.

Jurisdikce Soudu je omezena na nejzávažnější zločiny, kterými je dotčeno mezinárodní společenství jako celek. Skutkové podstaty těchto zločinů Statut v rámci úpravy své věcné působnosti taxativně definuje genocidu, zločiny proti lidskosti, válečné zločiny a akt agrese.

Relativně nejnadhnější bylo zařazení zločinů genocidy v článku 6, jehož definice byla převzata z čl. II Úmluvy o zabránění a trestání zločinů genocidia z roku 1948. Pro účely tohoto Statutu se „genocidou“ rozumí kterýkoli z níže uvedených skutků, spáchaných s úmyslem zničit úplně nebo částečně některou národní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu jako takovou“. To znamená, že pachatel musí mít úmysl zničit (úplně nebo alespoň částečně) jednu ze čtyř chráněných skupin.

Složitějším úkolem se však ukázaly být definice dalších zločinů. Článek 7 Statutu Mezinárodního trestního tribunálu obsahuje vymezení „zločinů proti lidskosti“. Tento zločin může být spáchan i bez souvislosti s ozbrojeným konfliktem, ale kterýkoli z uvedených činů musí být spáchan „jako součást rozsáhlého nebo systematického útoku zaměřeného proti civilnímu obyvatelstvu, při vědomí existence takového útoku. V tomto Statutu je také poprvé obsaženo ucelené a dostatečně přesné vymezení činů, které představují zločin proti lidskosti. Jedná se například o vraždu, vyhlazování, zotročování, deportaci nebo násilný přesun obyvatelstva, zbavení svobody při porušení základních pravidel mezinárodního práva, mučení, znásilnění,

⁴ ŠTURMA, P. Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva. Praha: Karolinum, 2002, s.309

sexuální otroctví, nucenou prostituci, nucené těhotenství a sterilizaci a mnoho dalších⁵.

Další kategorii chování, na kterou se vztahuje příslušnost Soudu, jsou válečné zločiny, zejména pokud jsou páčány jako součást plánu či politiky nebo jsou páčány v širokém měřítku. Jde o nejkompexnější shrnutí současného obyčejového mezinárodního práva válečného a v převážné většině je i výčetem kogentních pravidel v této oblasti. Zároveň Statut kvalifikoval porušování humanitárních pravidel v rámci vnitřního ozbrojeného konfliktu jako mezinárodně postižitelný válečný zločin.

Jako nejproblematičtější se jevila definice zločin agrese, neboť v samotném Statutu v článku 5 je příslušnost Soudu vůči tomuto zločinu omezena do doby, kdy revizní konference přijme definici tohoto zločinu. Komise pro mezinárodní právo sice zařadila zločin agrese do svého návrhu Statutu, ale nepokusila se vypracovat použitelnou definici toho zločinu, protože již v Přípravném výboru se ukázaly hluboké rozpory mezi delegacemi a bylo jasné, že zatím nejsme schopni vytvořit jednu definici tohoto zločinu, která by vyhovovala všem.

Literature:

- EČER, B. Norimberský soud. vyd. Praha: Nakladatelství ORBIS, 1946. s.380
- EČER, B. Poučení norimberského soudu pro Slovany, v Brně: Tiskové a vydavatelské podniky Zář, 1947. s. 74
- EČER, B. Vývoj a základy mezinárodního práva trestního: (se zvláštním zřetelem k československé účasti na potrestání zločinů druhé světové války a zejména na přípravě zřízení a díle Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku). Praha: právnické knihkupectví a nakladatelství V.Linhart, 1948. s.216
- OPPENHEIM, L. Mezinárodní právo (Díl I.), svazek I+II., Mír (dokončení)/L.Oppenheim; přeloženo dle třetího vydání pořizného r.

⁵ Rome statute of the International Criminal Court z ŠTURMA, P. Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva. Praha: Karolinum, 2002, s.309

*Dny práva – 2009 – Days of Law: the Conference Proceedings, 1. edition.
Brno : Masaryk University, 2009, ISBN 978-80-210-4990-1*

1920 Ronaldem F. Roxburghem za redakce J. Kallaba. v Praze: ORBIS,
1924, s. 716

- SUNARDI, T. Mezinárodní vojenské tribunály po druhé světové válce.
Praha: Univerzita Karlova, 1998, s. 150
- ŠTURMA, P. Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle
mezinárodního práva. Praha: Karolinum, 2002, s.309

Contact – email

PrepechalovaKaterina@seznam.cz